

ДІЯЛЬНІСТЬ МИРОНА ТАРНАВСЬКОГО В НАДДНІПРЯНЩИНІ У КОНТЕКСТІ ПРОБЛЕМ СОБОРНОСТІ УКРАЇНИ

© Байло А.Я., 2011

Досліджено участь Мирона Тарнавського у поході в Наддніпрянщину, його діяльність як командира полку, офіцера-референта зв'язку з українським населенням при штабах корпусу, армійської групи та комендантом табору під Києвом поворотців з російського полону.

Participation of Myron Tarnavskyy in march to Naddniprovyanshchyna is under study. Besides, we analyzed his activities as commanding officer, information officer of communication with Ukrainian people under corps headquarters, of army groups and camp commandant near Kyiv with returnees from Russian captivity.

Багатолітній досвід існування збройних сил та їх участь у війнах, зокрема найбільш масштабних у ХХ ст., красномовно свідчать, що жодна армія, незалежно від рівня її боєздатності, не може досягати перемог без наявності фахово підготовлених і досвідчених воєначальників, які її очолюють. Образ армії завжди визначають генералітет і офіцерський корпус – становий хребет війська, який концентрує і втілює в собі історичний військовий досвід, національні військові традиції, зберігає спадкоємність поколінь.

Упродовж довгого часу, за панування комуністичного тоталітарного режиму, збройна боротьба українського народу за державність в Наддніпрянщині й на західноукраїнських землях усіяло замовчувалася або брутально фальсифікувалася заангажованою історіографією. Ігноруючи аспекти державотворчості й прагнення українського народу до незалежності, радянські історики розглядали національно-державні утворення Української Народної Республіки (УНР) і Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР) як контрреволюційні, антинародні й відповідно висвітлювали їх діячів, причому згадували лише найодіозніших: Симона Петлюру та Євгена Петрушевича. Уживалися потужні засоби, щоб ліквідувати історичну пам'ять в суспільстві, спотворити або викреслити з неї імена, зокрема українських воєначальників і полководців.

Враховуючи актуальність проблеми, необхідність повернути народу із забуття його національних героїв, наукове і суспільно-політичне значення української біографістики та недостатній рівень вивчення життя і діяльності національної військової еліти, автор дослідження визначив її *метою* комплексне об'єктивне дослідження життєвого шляху і його діяльності як визначного воєначальника Української Галицької Армії (УГА) та Армії УНР, а також галицького громадського діяча, генерала-четаря Мирона Омеляновича Тарнавського.

У цій роботі показано важливий період у житті Мирона Тарнавського – становлення його як свідомого патріота України, талановитого командира, що проявилось на фронтах Першої світової війни та його внесок у перетворення Легіону УСС у боєздатну національну військову формуцію, яка виховала військового міністра ЗУНР полковника Д. Вітовського, командирів бригад УГА отаманів С. Шухевича, С. Горука, О. Букшованого, О. Дудинського, Ю. Головінського, когорту курінних командирів і сотників 100-тисячної Галицької Армії.

Сталося так, що саме в ті дні, коли М. Тарнавський оприлюднив свій останній наказ українському січовому стрілецтву і вибув на нове місце призначення, у Бресті розпочалася мирна

конференція за участю делегацій Німеччини, Австро-Угорщини, Туреччини і Болгарії, з одного боку, та більшовицької Росії й Української Народної Республіки, – з іншого. У ніч на 9 лютого 1918 р. було підписано між ними мирний договір, за яким припинялися бойові дії на фронтах, а головне, Україна визнана усіма суб'єктами переговорів самостійною державою. Радянська делегація на чолі з Л. Троцьким, визнаючи незалежність УНР, зобов'язалася очистити її територію зі столицею Києвом від своїх військ. Утім своє зобов'язання виконувати не збиралася. Відтак делегація УНР заключила з Німеччиною і Австро-Угорщиною військову конвенцію, запросивши їх надати військову допомогу для очищення України від більшовиків. Політичний провід на чолі з М. Грушевським пропонував скерувати в Україну насамперед Легіон Українських Січових Стрільців та українські полки австро-угорської армії. Але Відень, по суті, проігнорував пропозиції уряду УНР, хоча у складі групи армій Кевеса, яка, згідно з угодою, займала південну частину Правобережної України від Катеринослава (Дніпропетровськ), Олександрівська (Запорожжя), Херсона до Одеси, діяли Легіон УСС та частина українських полків, зокрема 35-й полк піхоти, командиром куреня якого призначили Мирона Тарнавського. Усього ж в Україну прибуло майже 450-тисячне угруповання німецьких і австро-угорських армій, яке за участю військових формувань УНР фактично без боїв до кінця квітня вибило більшовицькі частини з Наддніпрянщини [1, 2].

Бути командиром куреня після переходу австро-угорських військ через Збруч М. Тарнавському майже не довелося. Як досвідчений і авторитетний офіцер, він отримав призначення референтом з українських справ при штабі 54-ї піхотної дивізії у Кам'янці-Подільському, здійснював нагляд за взаєминами між військом і місцевим українським населенням Правобережжя та нейтралізував окремі непорозуміння. Неприязне ставлення наддніпрянців до австро-угорського війська, яке склалося в роки війни, посилювала брутальна поведінка угорських частин. Їх солдати і офіцери ставилися до українців як окупанти, вдаючись до тотальних пограбувань селянського майна.

На вимогу М. Тарнавського, командування передало в його розпорядження чету з Легіону УСС під командуванням хорунжого Д. Палієва, одного з талановитих організаторів та ідеологів Січового Стрільцтва, який став згодом ад'ютантом генерала Тарнавського і його соратником до останніх днів життя. Одним з головних завдань стрільці вважали організацію місцевого українського самоврядування, створення міліції, яка б охороняла важливі об'єкти, бази і склади – власність Української держави, запобігала реквізиціям австро-угорських військових частин. М. Тарнавський згадував, як вони з Д. Палієвим врятували від пограбувань величезні склади зброї, військового майна, одягу, сукна та шкіри в Новій Ушиці, Барі, Дунаївцях, Браїлові й Жмеринці. Він відзначав, що в українських полках його 54-ї дивізії випадків непорозумін з населенням майже не було. Тим більше, що Д. Палієв розвозив і поширював серед населення відозви уряду УНР щодо завдань австро-угорського війська, спілкувався виключно українською мовою, тому галичани і наддніпрянці швидко порозумілися. Особливо відзначилися стрільці Легіону УСС [3–5].

Невдовзі М. Тарнавського призначено офіцером штабу 54-ї дивізії у Жмеринці, де він спільно з Д. Вітовським займався цивільними справами, зокрема паспортизацією населення, видачею дозволів на організацію підприємництва, виїздами за кордон. У ті дні він познайомився з архікнязем Вільгельмом Габсбургом. Після того, як частина польських легіонів з австро-угорської армії перейшла на бік Антанти, командування роззброїло інші польські частини й планувало ліквідувати Легіон УСС. Проте на його захист виступили не лише політики Галичини, але й кілька воєначальників армії. Цісар Карл теж вважав доцільним зберегти військову формацію УСС і підпорядкував її синові ерцгерцога Стефана, 23-літньому командирові групи австрійських частин. Він служив у 13-му Золочівському полку уланів, володів українською мовою, добре знав творчість Т. Шевченка, І. Франка, В. Стефаніка й поважав галичан. У вільний час ходив у сорочці-вишиванці, за що українці величали його Василем Вишиваним. На Великій Україні архікнязь неодноразово захищав Легіон УСС від звинувачень австрійського командування. Але довго співпрацювати з ним не вдалося: 27 березня М. Тарнавського призначили комендантом великого табору колишніх військовополонених і поворотців з полону у м. Дарниця під Києвом [6].

Табір у Дарниці створило командування російської армії в роки Першої світової війни. Він фактично був пересильним пунктом: сюди скеровували військовополонених з австро-угорської і німецької армій, яких сортували й вивозили вглиб Російської імперії. Причому полонені слов'яни: українці, поляки, чехи – в табори на європейській частині, до Волги, решта – в Сибір, Туркестан тощо. За Центральної Ради табір виконував зворотні функції: сюди прибували бранці з російських таборів і по змозі відправлялися на батьківщину. Серед них було чимало українців з Галичини і Буковини. “Був це велетенський шмат землі, на якому таборив влітку київський гарнізон, – згадував про перші дні служби на новому місці М. Тарнавський. – Для старшин тут вибудовано невеличкі дімки, а вояцтво, очевидячки, жило в наметах. Там я застав аж 14-тисячну товпу полонених, голодних, знетерпеливих до краю, без даху над головою” [7].

Досвідчений командир налагодив організаційну роботу: насамперед створив штаб – адміністрацію табору за рахунок наявних старшин, розподілив полонених на групи за військовим зразком і призначив із них командирів чот, сотень, куренів. Встановив зв'язок і співпрацю з австрійсько-шведською місією Червоного Хреста, яка істотно допомогла в організації медичного обслуговування та харчування бранців. Як виявилось, частина солдатів підпала під вплив більшовицької агітації. Комендант табору відразу ж відправив їх на батьківщину. Велику увагу підполковник Тарнавський приділяв полоненим українцям. Він наказав звести їх в окремі підрозділи і проводив серед них – галичан і буковинців – виховну роботу з тим, щоб вони не поспішали повертатися в австрійську армію, яка вела бойові дії на італійському, албанському та сербському фронтах. Він пропонував землякам вступати до формації Січових Стрільців у Києві під проводом уродженця Львівщини Євгена Коновальця [8, 9].

Українську військову частину – Галицько-Буковинський курінь Січових Стрільців із числа полонених галичан і буковинців сформовано у Києві за підтримки Центральної Ради у листопаді 1917 р. Ініціаторами її створення були військовополонені галицькі старшини Є. Коновалець, Р. Дашкевич, Ф. Черник та діячі Галицько-Буковинського комітету. Наприкінці 1917 р. курінь мав 500 стрільців під командуванням Є. Коновальця. Він істотно посилювався після того, як із царинського табору полонених до Києва втекла група старшин Легіону УСС, зокрема А. Мельник, Р. Сушко, В. Кучабський, Д. Герчанівський, які згодом стали командирами київських січовиків. А вже у період Першої українсько-більшовицької війни (грудень 1917–березень 1918 рр.) січовики Є. Коновальця стали ядром молодого українського війська, брали активну участь в обороні Києва та подальших боях за незалежність України й одними з перших вступили у визволену столицю. “3 березня 1918 р. січові стрільці з гайдамаками, за якими у віддалі кількох годин походу тягли німці і запорожці, ввійшли в столицю, – писав С. Ріпецький. Привітало їх загальне захоплення київського населення, бо за три тижні свого побуту в столиці більшовики встигли страшенно йому дошкулити. Квітами привітав січових стрільців Київ” [10].

Формацію київських січовиків М. Грушевський вважав своєю гвардією, а В. Винниченко стверджував, що таке військо народжується один раз у сто літ. Отже, 26 березня курінь дістав назву 1-й полк Січових Стрільців, а його чисельність досягла 3000 стрільців, причому 75 % становили західні українці. У цьому була значна заслуга М. Тарнавського. Відразу ж після приїзду до Києва він установив зв'язок із січовиками та їхнім командуванням. Насамперед був радий побачити фронтів побратимів, колишніх вояків Легіону УСС, які теж з ентузіазмом зустріли свого команданта. З полковником Коновальцем він домовився відправляти в полк щонайбільше стрільців і старшин. Як потім згадував, – по кілька десятків, навіть сотню щоденно. Крім того, за обов'язком служби, М. Тарнавський зустрічався з колишнім приятелем з Легіону УСС полковником В. Дідушком, який очолював Штаб комендатури Києва. Коли наприкінці квітня 1918 р. стався переворот і в Україні утвердився при владі гетьман Павло Скоропадський, М. Тарнавський радив командуванню полку СС, зокрема полковникам Є. Коновальцю та А. Мельникові, зберегти національну військову частину, хоча до нової влади ставився неоднозначно. Особливо турбувала його відсутність патріотично налаштованого українського війська – гаранта незалежності Української держави, його русифікація, внутрішня політика Гетьманату, опора на заможну частину суспільства [11; 12].

Вірогідно, що діяльність М. Тарнавського у Києві не сподобалася австро-угорському командуванню. Наприкінці травня він отримав нове призначення – командиром полку піхоти у Бірзулі, який складався майже повністю з чехів. Його завданням було забезпечити підтримку порядку в окрузі на відтинку 70 км до Дністра. Щоб надійно утримувати владу й прискіпати найменші виступи селянства проти свавілля окупаційних військ і місцевих поміщиків, його полк отримав додатково чотири сотні стрільців і гарматну батарею. Влада чекала від М. Тарнавського виконання поліцейських функцій, від яких він категорично відмежовувався. Навпаки, виступав проти свавілля каральних загонів і поміщиків, самовправних реквізіцій війська. Отже, скривджене українське селянство шукало і часто знаходило захист у нього. Але на початку вересня його полк перекинули на італійський фронт і Тарнавський отримав нове призначення – командиром куреня 16-го Мазурського полку [13].

У ті дні йому довелося короткочасно відвідати Галичину, де важко захворів і помер його батько о. Омелян. Після похорону повернувся до війська й був скерований до колишнього свого 35-го Золочівського полку стрільців, який дислокувався у Могилеві-Подільському. За короткий час його перевели у 19-й Львівський полк стрільців. Наприкінці жовтня, коли Австро-Угорська імперія почала розпадатися, а на її уламках творилися незалежні Польща, Чехословаччина й у перших днях листопада Західно-Українська Народна Республіка, М. Тарнавський отримав нове призначення – командиром 16-го Мазурського полку, який складався з поляків і був повністю здеморалізований, фактично без командирів. За наказом командування він ешелонами перекинув полк до Польщі, яка відродилася 11 листопада 1918 р. Причому приймає логічне рішення: переправляти його повз Галичину, де поява озброєного полку під час українсько-польської війни була би небажаною, по маршруту Вінниця–Дубно–Ковель–Краків. Отже, всі шість сотень полку він передав у Кракові польській військовій владі та отримав відповідні документи про виконання завдання. Так буденно закінчилася його 29-літня служба в австро-угорській армії та, як він сподівався, участь у світовій війні [14; 15].

У цей час у Галичині сталися історичні події. 18–19 жовтня 1918 р. широкопредставницька конституанта у Львові проголосила утворення Української держави, обрала Українську Національну Раду з президентом Є. Петрушевичем, на яку було покладено реалізацію доленосної постанови. Під загрозою приєднання краю до відродженої Польщі Військової Генеральний Комісаріат під керівництвом старшин Д. Вітовського, І. Рудницького, Д. Паліва, С. Горука, Н. Гірняка, В. Старосольського та інших, здебільшого колишніх вояків УСС, у ніч на 1 листопада 1918 р. здійснив силами зібраних вояків безкровне повстання у Львові й Галичині та передав владу Національній Раді. 9 листопада був створений уряд держави на чолі з К. Левицьким, зокрема й Секретаріат військових справ. Першим військовим міністром ЗУНР став полковник Дмитро Вітовський [16].

Проте поляки, які набагато переважали українське населення Львова та мали чимало військовиків як у складі гарнізону, так і прибулих легіонерів, дуже швидко оговталися: створили під командуванням капітана Ч. Мончинського штаб і мобілізаційні пункти, захопили склади зброї й сформували військові частини, які на 21 листопада об'єднали 4,7 тис. вояків. Маючи проти себе близько 1600 українських стрільців і старшин прибулого полку УСС, поляки у перші дні боїв захопили вокзал, летовище і низку важливих об'єктів міста й вчинили жорсткий опір українцям, організувавши погром єврейської дільниці міста [17].

Саме у час перших боїв на захопленій поляками Львівський вокзал прибув з Кракова підполковник М. Тарнавський. Він намагався перейти утворену лінію фронту до своїх, але був арештований польським патрулем і кинутий у тюрму Бригідки, де перебували полонені українські старшини. Звіди його з іншими арештованими відправлено на вокзал і вивезено до Кракова, де кинуте в табір для інтернованих Домб'є. Цей великий табір на околицях міста побудували австрійці на початку Першої світової війни. У ньому перебувало 12 тис. полонених російської та італійської армій. У листопаді 1918 р. поляки звільнили бранців і скеровували сюди інтернованих українців з Галичини, а також військовополонених з Галицької Армії й Армії УНР (загалом 10 тис.) [18].

Тут перебували відомі й близькі М.Тарнавському люди, зокрема, діяч Української національно-демократичної партії і посол австрійського парламенту, член Української Національної Ради В.Загайкевич, літературознавець К.Студинський, старшини Легіону УСС В.Старосольський і П.Франко, художниця Олена Кульчицька. Разом з ними він відсвяткував Різдво 1919 р., намагався підтримувати моральний дух людей, зокрема із В.Загайкевичем зібрали кілька сотень вояків на коляду, під час якої висловили впевненість у визволенні з неволі, подальшій службі українській справі. Між тим, унаслідок хвороби Тарнавського звільнили з табору і відправили на лікування в Баден біля Відня. В австрійській столиці він звернувся до ліквідаційного референта військового міністерства, яким виявився колишній командант Легіону УСС полковник А.Варивода, з проханням допомогти повернутися в Галичину. Швидко отримавши необхідні паспорт, документи на проїзд через Мукачів–Сколе дістався до тимчасової столиці ЗУНР Станіславова, щоб стати в лави Галицької Армії [19].

Як бачимо, формування світогляду, національної свідомості та становлення військового командира Мирона Тарнавського проходило в умовах піднесення українського руху, який у порівняно сприятливій ситуації, створеній австро-угорською конституційною монархією, досягнув значних результатів. Його покоління формувалося під впливом активної діяльності громадсько-політичних формацій Галичини, зокрема політичних партій, товариств “Просвіта”, “Сокіл”, “Січ”, Греко-католицької церкви, які відстоювали рівноправність українців з іншими народами Австро-Угорщини, їх державно-політичні права, пропагували соборність України “від Сяну до Дону”.

Великою фаховою школою для Тарнавського стала майже 30-літня служба в австро-угорській армії та участь у битвах Першої світової війни, в ході якої отримав досвід бойової майстерності й керівництва військом. Особистий героїзм і відвага в боях вдало поєднувалися з умінням вишколювати, виховувати і керувати сотнями, куренями і полками на полях битв. Важливим був його внесок у кадрове забезпечення Легіону Українських Січових Стрільців. Отже, у Галицьку Армію в напружений період її становлення і бойових дій на фронтах українсько-польської війни М.Тарнавський прийшов висококваліфікованим і досвідченим командиром, з великим прагненням включитися у збройну боротьбу народу за незалежність Батьківщини.

1. *Історія українського війська (від княжих часів до 20-х років ХХ ст.). – 4-те вид. – Львів. – 1992. – 702 с.* 2. *Литвин М., Науменко К. Генерал-четар Мирон Тарнавський // Українська газета. – 2004. – 15 січня.* 3. *Тарнавський М. Спогади. – Львів. – 1992. – 126 с.* 4. *Литвин М., Науменко К. Вказ. праця.* 5. *Литвин М., Науменко К. Українські Січові Стрільці. – К., 1992. – 48 с.* 6. *Онищук Я. Генерал Мирон Тарнавський (Штрихи до історичної біографії) // Броди і Брідщина. – С. 492–502.* 8. *Тарнавський М. Вказ. праця. – С.62–63.* 9. *Онищук Я. Генерал Мирон Тарнавський (Штрихи до історичної біографії) // Броди і Брідщина. – Торонто: НТШ, 1988. – С. 492–502.* 9. *Литвин М., Науменко К. Вказ. праця.* 10. *Ріпецький С. Українське Січове Стрілецтво – Львів: НТШ, 1995. – 357 с.* 11. *Литвин М., Науменко К. Вказ. праця.* 12. *Литвин М., Науменко К. Українські Січові Стрільці. – К., 1992. – 48 с.* 13. *Бачинський В. Генерал Мирон Тарнавський – Начальний вождь УГА. – Львів, 1938. – 76 с.* 14. *Литвин М., Науменко К. Військова еліта Галичини. – Львів, 2004. – 373 с.* 15. *Литвин М., Науменко К. Вказ. праця.* 16. *Ходак І. Дмитро Вітовський – провідник Листопадового чину // Літопис Червоної Калини. – Львів, 1991. – Ч. 2. – С. 45–49.* 17. *Кузьма О. Листопадові дні 1918 р. – Львів, 1931. – 448 с.* 18. *Коляччук О. Українська військова еміграція у Польщі. 1920–1939. – Львів, 2000. – 274 с.* 19. *Тарнавський М. Вказ.праця. – С.73–74.*